

УДК 340.054

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.50>

К. Р. Слюсаренко

аспірантка кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»
<https://orcid.org/0009-0005-1811-8183>

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО КОСМІЧНОГО ПРАВА ЯК НАПРЯМ СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

У даній науковій статті, з одного боку окреслено зміст та перспективи розвитку національного космічного права України, а з іншого – наведено детальний аналіз викликів та загроз, що постають перед космічною галуззю. Проаналізовано Закон України «Про космічну діяльність» з метою вставлення відповідності його положень потребам суспільства та ситуаціям, що складаються під час здійснення космічної діяльності на території України. Охарактеризовано, що входить до об'єкту регулювання космічного права, а також надано критичний аналіз законодавчому тлумаченню терміну «суб'єкти космічної діяльності». Окремо проведено аналіз щодо можливості оновлення закріпленої даним Законом термінології.

Наведено основні чинники, що стоять на заваді розвитку національного космічного права. Більш детально роз'яснено ситуацію, пов'язану з обмеженим фінансуванням сфери космічної діяльності. Досліджено розроблені Кабінетом Міністрів України механізми використання коштів, які закладені у державному бюджеті для функціонування космічного напрямку. Зазначається також про важливість науково-технічного та виробничого потенціалу космічної галузі для забезпечення потреб суспільства. Проведено опрацювання положень космічної програми на 2021–2025 роки та з'ясовано напрямки розвитку космічної діяльності на зазначений період. Виокремлено важливість державного фінансування космічних проектів для впровадження новітніх космічних технологій у медичну сферу.

Визначено, що в умовах сьогодення розробка нормативно-правової бази галузі космонавтики відбувається не системно, що може свідчити про хаотичний підхід до даної діяльності. На основі опрацювання існуючих недоліків, запропоновано здійснити процес кодифікації національного космічного права, з метою заповнити існуючі прогалини у правовому регулюванні космічних відносин та усунути спірні ситуації, які притаманні чинному космічному законодавству.

Ключові слова: космічне право, космічне законодавство, космічна діяльність, використання космічного простору, космічні технології, державне фінансування, недоліки нормативно-правової бази.

Метою реалізації на практиці науково-технічного та виробничого потенціалу космічної галузі є забезпечення соціальних, економічних, культурних та інших потреб суспільства на належному рівні. З початку функціонування космічної діяльності стало зрозуміло, що будь-який з її видів так чи інакше може зачіпати інтереси певних держав, а їхня більшість становить життєво важливий інтерес для міжнародного співтовариства в цілому. Наймасштабніші науково-технічні досягнення сучасної цивілізації, застосування яких може мати як регіональний, так і глобальний характер, завжди зумовлювали

необхідність правового регулювання відносин між державами у зв'язку з їх використанням.

Після розпаду Радянського Союзу, Україна, як самостійний учасник міжнародних відносин, маючи потужний науково-технічний та промисловий космічний потенціал, розпочала власний шлях у сфері наукових космічних досліджень, розвитку ракетно-космічної техніки, використання космічного простору. Серед сучасних викликів, що постають перед космічною галуззю України, актуальною є проблема правового забезпечення ефективного розвитку космічної діяльності країни. На сьогодні існує деяка невідповідність між ситуацією, яка виникає під час здійснення

практичної космічної діяльності та її нормативно-правовим забезпеченням, що зумовлює важливість змін національного космічного законодавства, а саме вдосконалення системи державного регулювання діяльності у сфері дослідження космічного простору. У зв'язку з цим, з'ясування змісту космічного права, аналіз проблем космічного законодавства України, практики його застосування та перспектив розвитку цієї галузі мають важливе теоретичне і практичне значення.

Вивчення космічного права завжди привертало увагу досить значної кількості вчених, зокрема, юристів, які окреслювали деталі цієї галузі з різних сторін. Дослідження чеського юриста Володимира Мандла, відносять до однієї з перших робіт з космічного права. Значних зусиль також доклали такі науковці як: Ендрю Г. Хейли, Л. П. Ануфрієва, А. Х. Абашидзе, К. А. Бекашев. Проблемами космічного права займаються такі українські науковці : Н. Р. Малишева, Б. А. Атаманенко, О. В. Беглий, Р. В. Передерій, О.В. Яковенко, С.О. Негода, О. В. Кудрявченко, Н. Є. Редчиць, І.П. Андрушко та інші.

Національне космічне право є галуззю національного права окремої держави, та включає в себе сукупність прийнятих законів та інших нормативно-правових актів, які закріплюють врегулювання відносин між суб'єктами національного права, що виникають у момент дослідження та використання космічного простору. До джерел національного космічного права конкретної держави відносять законодавчі акти, судові прецеденти та інші джерела, які створюються суверенним одностороннім волевиявленням лише цієї держави і можуть скасовуватися законотворчою, судовою владою.

На відміну від морського і повітряного права нормативне регулювання в космічній сфері розпочалося не з створення державами національних правових актів, а з розробки міжнародно-правових норм, що в подальшому вплинуло на прийняття та ухвалення законів. Наразі обсяг національного законодавчого врегулювання питань, пов'язаних з цією сферою поступається міжнародно-правовому, однак спостерігається тенденція до самостійного

розвитку національного космічного законодавства. Деякі країни, такі як в США, Україна, Великобританія, вже прийняли спеціальні національні закони, а також інші нормативно-правові акти для регулювання космічної діяльності або поширили чинне законодавство на цю сферу діяльності, доповнивши його.

Правова база для становлення та розвитку космічної діяльності нашої держави закріплена статтею 92 Конституції України, яка містить в собі положення про те, що засади освоєння космічного простору встановлюються виключно законами України [1]. В свою чергу, варто зауважити, що космічний простір, це такий простір, який існує за межами газової оболонки Землі, тобто внутрішня поверхня торкається до земної поверхні гідросфери, а зовнішня закінчується приблизно в навколосемному просторі. Деколи космічний простір вивчають не в загальному, аналізу підпадають тільки окремі його частини, що мають досить різноманітні характерні ознаки, — навколосемний космічний простір, міжпланетний простір, міжзоряний простір та інші [2]. Узагальнюючого термінологічного визначення поняття «космічний простір» досі не було розроблено та схвалено.

З метою розвитку зазначеного вище конституційного положення Верховна Рада України ухвалила 15.10.1996 року про прийняття Закону України «Про космічну діяльність», яким передбачалися загальні правові засади здійснення космічної діяльності в Україні та під юрисдикцією України поза її межами. Нормативні положення даного закону розповсюджують свою дію на всі види діяльності, пов'язані з дослідженням і використанням космічного простору [3]. На момент прийняття норми даного Закону повністю відповідали потребам часу, існуючим космічним потенціалам та практиці запровадження національної космічної діяльності, закріплюючи при цьому змістовні методи регулювання та організації національної космічної діяльності. До того ж передбачалася державна підтримка космічної діяльності шляхом окремого виділення бюджетних коштів на космічну діяльність, необхідну державі в рамках космічної про-

грами та з метою збереження, розвитку та ефективного використання створеного високого науково-технічного, виробничого, експортного потенціалу космічної галузі [4].

В загальному до об'єкту регулювання космічного права відносять національну космічну діяльність, а саме відносини, що з'являються під час взаємодії суб'єктів даної діяльності. Відносини, що входять до поняття «національна космічна діяльність», виокремлюються законодавством конкретної держави. Визначення кола суб'єктів космічної діяльності також відбувається відповідно до національного права окремої країни. Так, згідно зі статтею 1 Закону України «Про космічну діяльність», до космічної діяльності відносяться наукові космічні дослідження, використання космічного простору, розроблення, виробництво, ремонт та технічне обслуговування, випробування, експлуатація, управління об'єктами космічної діяльності, забезпечення запуску, запуск і повернення космічних апаратів, їхніх складових частин з космічного простору на землю. Відповідно до положень, наведених у зазначеній статті, суб'єктами, що здійснюють космічну діяльність визнаються підприємства, установи та організації будь-якої форми власності та організаційно-правової форми, в тому числі міжнародні та іноземні, які здійснюють космічну діяльність [3].

Однак, як показує реалізація космічної діяльності на практиці, положення даного Закону вже не відповідають сучасним тенденціям, та навряд чи за допомогою них вийде подолати ті виклики, які щоденно постають у сфері національної космічної діяльності. Наразі космічна галузь у нашій державі перебуває у вкрай складному становищі. Очевидним стає значне зниження на світовому ринку позицій України з надання космічних послуг й виготовлення технологій. Причиною даного явища варто вважати прогалини теперішньої нормопроектувальної техніки у процесі визначення таких базових понять космічного права, як «космічна діяльність» й «суб'єкти космічної діяльності».

Можна прослідкувати, що у тлумаченні поняття «космічна діяльність» відсутній

її особливий нормативно-правовий зміст, такий як господарювання, а акцентується усе лише на видах космічної діяльності. Поза увагою залишається модернізація та утилізація космічної техніки, надання космічних послуг та інше. Законодавче тлумачення терміну «суб'єкти космічної діяльності» дається з використанням організаційно-правових форм господарювання. Проте його конструкцію слід визначити таким чином, щоб стало можливим застосування сучасної правової категорії «суб'єкти господарської діяльності». Дана категорія охоплює з поміж інших, зокрема, фізичних осіб, які досі не визнаються суб'єктами національної космічної діяльності. Така ситуація викликає занепокоєння, адже саме для них передбачається відкриття космічного простору з метою використання.

Проаналізувавши норми космічного законодавства України у відповідності до їхньої ефективності, можна виділити ряд недоліків. По-перше, спостерігається термінологічна невідповідність, по-друге, практично відсутні юридичні механізми реалізації значної частини космічно-правових норм, до того ж існують неузгодженості у регулюванні космічних відносин, що призводить до неоднакового тлумачення правових норм та різних підходів їх застосування. Для вирішення наявних галузевих проблем у сучасних економіко-правових та космічних реаліях, зокрема в умовах демонополізації видів космічної діяльності, важливим є формування актуальної ідеології космічного права, яка б суттєво оновлювала механізм правового регулювання для реалізації космічних відносин.

Удосконалення космічного законодавства з урахуванням новітніх викликів, що постали перед національною космічною галуззю, повинно стати найпріоритетнішим напрямком космічної політики України. У зв'язку з цим важливо підготувати дієві правові позиції та окреслити основні напрями модернізації законодавства України у сфері космічної діяльності, насамперед внести зміни до положень ключового нормативно-правового акту, Закону України «Про космічну діяльність». Більше того, оновлене визначення понять і тер-

мінів має відповідати принципам притаманним космічному праву, а також техніко-юридичному змісту, що вкладається у них ученими-юристами. Цей процес має розпочатися з визначення потреб та інтересів різних учасників космічних відносин як державних, так і приватних форм власності, та дослідження сучасних змін, які пов'язані не лише з прискоренням науково-технічного космічного прогресу, а й з неймовірно негативних впливом на них військових дій, що розгортаються на території України.

Реалізацію намічених космічних орієнтирів уповільнює й те, що наразі наша держава не в змозі надати в достатній кількості фінансову допомогу для забезпечення наукових досліджень у сфері космонавтики, зокрема під час розробки, виготовлення та введення в експлуатацію ракетно-космічної техніки. Одне з державних підприємств, діяльність якого набула беззаперечно важливого значення для економіки та безпеки держави, через брак власних коштів та неналежну фінансову підтримку з боку держави, практично повністю втратило можливість функціонувати та провадити господарську та космічну діяльність. Мова йдеться про «Виробниче об'єднання «Південний машинобудівний завод ім. О.М. Макарова» [5]. Важка ситуація в сфері економіки, що склалася в Україні не здатна посприяти залученню інвестицій у космічну галузь. Відсутність збільшення притоку іноземного капіталу за роки незалежності також пов'язана з нерозвиненістю інвестиційного ринку та відсутністю сучасної системи гарантій захисту іноземних інвестицій [6].

За умов, що склалися, з метою забезпечення реалізації намічених заходів, які полягають у розвитку космічної діяльності та виробництві космічної техніки, Кабінетом Міністрів України було розроблено механізми використання коштів, закладених у державному бюджеті відповідно до програми «Виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері космічної галузі, в тому числі загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України» [7]. Передбачалося, що бюджетні кошти використовуються з метою про-

довження здійснення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, які виконувалися в рамках загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України, закріплення отриманих результатів робіт та спрямовуються на впровадження космічної діяльності для забезпечення інтересів національної безпеки та оборони.

У період, коли космічній галузі бракує ринкових засад функціонування, держава не повинна цілком відмовлятися від такої правової конструкції, як програмно-цільовий підхід до визначення умов існування космічної галузі, яка, в свою чергу, заснована на державній формі власності і є необхідною для розвитку держави та суспільства. За теперішніх умов першочерговим державним завданням є невідкладне вирішення поточних труднощів у сфері космічної промисловості України шляхом сформування економічно обґрунтованих стратегічних цілей і принципів національної космічної діяльності, й до того ж встановлення нормативно-закріплених засобів і методів їх досягнення. При цьому наміри мають бути конкретними, вимірними, досяжними і прийнятними для суб'єктів космічної діяльності. [8].

Відтак, 13 січня 2021 р. Уряд України схвалив проект Концепції космічної програми на 2021–2025 роки із виділенням із бюджету коштів на суму 15 млрд гривень [9]. Космічна програма визнає новий стратегічний напрям високотехнологічного розвитку космічної галузі, який базується на інноваційній складовій і має важливе значення для потреб держави і суспільства. В такий спосіб, Україна покладає на себе обов'язок фінансувати лише ті заходи космічних програм, які необхідні для виробництва ракетно-космічної продукції, та ті, на які дійсно існує попит на ринку космічних послуг, а також які необхідні для розв'язання невідкладних соціально-економічних проблем, підтримання обороноздатності держави, безпеки на національному рівні. Значення державного фінансування космічних проектів для впровадження новітніх космічних технологій у медичну сферу полягає в тому, що досі існує висока вирогідність масового розповсюдження захворюванням на рес-

піраторну інфекцію COVID-19.

Нажаль, можна констатувати, що робота оновленої нормативно-правової бази галузі космонавтики відбувається не системно, що може свідчити про хаотичний підхід до даної діяльності. За досить короткий період часу спостерігаються наступні зміни у побудові правових конструкцій законопроектів. Спочатку це закріплення інструменту ліцензування, та передбачення дозвільного порядку, а в подальшому поява декларативного механізму провадження космічної діяльності, а також нового понятійного апарату. Такі рішення та пропозиції є наслідком поверхневого та несерйозного галузевого обговорення серед осіб, що входять до космічної спільноти, надання неналежної експертної оцінки підготовленим космічним нормам, до того ж їхня невідповідність принципам доцільності та адекватності державної регуляторної політики у сфері провадження космічної діяльності.

Таким чином, можна зробити висновок, що найбільш дієвим методом для підвищення ефективності такої галузі права, як національне космічне право, буде здійснити процес кодифікації його норм. Це дозволить систематизувати та погодити між собою існуюче космічне законодавство, створити дієвий інструмент правового регулювання відносин, що виникають у сфері космічної діяльності. Найважливішою метою кодифікації у даному випадку є створення такого зведення правил, яке б відповідало умовам, у яких опинилася наша країна, та яке б охоплювало усі наявні перспективи розвитку у сфері дослідження й використання космічного простору.

Розвиток національного космічного права повинен пройти усі можливі стадії удосконалення, від змістовного аналізу норм законодавства України та практики його застосування, до вивчення положень міжнародного космічного права, охоплюючи при цьому досвід провідних космічних держав світу у вирішенні цього питання. Зазначений шлях розвитку допоможе заповнити існуючі прогалини у правовому регулюванні космічних відносин; усуне спірні ситуації, які притаманні чинному космічному законодавству, позба-

вить від колізійних норм та повторів; буде сприяти виготовленню універсальних та оновлених космічно-правових норм. По закінченню, можна буде спостерігати за створенням якісно нового юридичного документу, Космічного кодексу України, який буде належним чином поєднувати в собі космічно-правові норми.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. : станом на 01 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Малишева Н. Р. Нариси з космічного права : збірник. Київ : Алерта, 2010. 296 с.
3. Про космічну діяльність : Закон України від 15.11.1996 р. № 502/96-ВР. : станом на 01 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502/96-%D0%B2%D1%80/ed19961115#Text>
4. Про державну підтримку космічної діяльності : Закон України від 16.03.2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 22. Ст. 172 : станом на 07 лют. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-14#Text>
5. Про фінансове оздоровлення державного підприємства «Виробничне об'єднання Південний машинобудівний завод імені О.М. Макарова» : Закон України від 19.05.2011 р. № 3396-VI : станом на 12 сер. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3396-17#Text>
6. Кравченко А. В., Мержа Н. В., Гвоздь В. С. Проблеми та перспективи залучення іноземних інвестицій в Україну. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. №1. р. С. 48-52. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemi-ta-perspektivi-zaluchennya-inozemnih-investitsiy-v-ukrayinu>.
7. Про Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з розвитку космічної діяльності та виробництва космічної техніки: постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2018 р. № 408. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2018-%D0%BF#Text>
8. Ковбасюк Ю.В., Ващенко К.О., Сурмін Ю.П. та ін. Державна політика: підручник: у 2 т. / Національна академія державного управління при Президентові України. Київ; Дніпропетровськ: НАДУ, 2012. Т. 1. С. 377

9. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2021–2025 роки:

розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.01.2021 р. № 15-р. Урядовий кур'єр. 2021. № 11. 19 січня.

Slusarenko K. R. Development of national space law as a direction of modern jurisprudence

Abstract. This scientific article, on the one hand, outlines the content and prospects for the development of the national space law of Ukraine, and on the other hand, provides a detailed analysis of the challenges and threats facing the space industry. The Law of Ukraine «On Space Activities» was analyzed in order to ensure that its provisions correspond to the needs of society and the situations that arise during the implementation of space activities on the territory of Ukraine. What is included in the object of regulation of space law is characterized, as well as a critical analysis of legislative interpretation is provided. of the term «subjects of space activity». A separate analysis was conducted regarding the possibility of updating the terminology established by this Law.

The main factors that stand in the way of the development of national space law are given. The situation related to the limited funding of space activities is explained in more detail. Mechanisms for the use of funds included in the state budget for the functioning of the space sector, developed by the Cabinet of Ministers of Ukraine, were studied. It is also noted the importance of the scientific, technical and production potential of the space industry to meet the needs of society. The provisions of the space program for 2021–2025 were worked out and the directions of the development of space activities for the specified period were clarified. The importance of state funding of space projects for the introduction of the latest space technologies in the medical field is highlighted.

It was determined that in today's conditions, the development of the regulatory and legal framework of the field of cosmonautics does not take place systematically, which may indicate a chaotic approach to this activity. Based on the study of the existing shortcomings, it is proposed to carry out the process of codification of the national space law, with the aim of filling the existing gaps in the legal regulation of space relations and eliminating controversial situations inherent in the current space legislation.

Key words: *space law, space legislation, space activity, use of outer space, space technologies, state funding, shortcomings of the legal framework.*